

ทัศนคติของคนไทยที่มีต่อสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้พิการที่ถูกออกแบบเพื่อคนทั้งมวลในที่สาธารณะ

Thai Attitudes towards Universal Design of the Public Facilities for the Disabled*

สัญญาชัย สันติเวส**

Sanchai Santiwes

นิริวดี ทองป่อง***

Nitiwadee Tongpong

บทคัดย่อ

การจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการในการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Universal Design) ในประเทศไทย แม้ว่าจะประชาสัมพันธ์เพื่อให้ข้อมูลแต่ยังถือว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทยโดยทั่วไป ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจเกี่ยวกับการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล ปัญหาสำคัญที่สุด คือ ทัศนคติ (Attitude) ของกลุ่มคนทั่วไปที่มีต่อกลุ่มผู้ที่จำเป็นต้องใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษ ได้แก่ ผู้พิการ ผู้สูงอายุ เด็ก รวมทั้งความแตกต่างในด้านสถานะ เพศ วัย เป็นต้น จึงทำให้เกิดแนวความคิดที่แตกต่างกันไป บางคนอาจมองว่าไม่มีความจำเป็น บางคนพยายามจัดให้มีแต่ขาดความรู้ความเข้าใจจึงทำให้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้นใช้งานไม่ได้ หรือใช้ลำบาก บางคนแทบไม่ให้ความสนใจกับเรื่องนี้ ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษที่ปรากฏในสถานที่สาธารณะจึงไม่มีหรือใช้การไม่ได้หรือใช้งานได้ยากหรือไม่ปลอดภัยต่อผู้พิการและกลุ่มอื่นที่มีความจำเป็นต้องใช้งาน ซึ่งมีความแตกต่างอย่างชัดเจนเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลอย่างสมบูรณ์ เช่น สิงคโปร์ ญี่ปุ่น ความสำเร็จของประเทศเหล่านั้นเกิดขึ้นจากประชาชนของเขามีวินัย มีทัศนคติที่ดีและมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษ ที่สำคัญคือ การรู้จักให้ลำดับความสำคัญ (Priority) การให้เกียรติและความเสมอภาคต่อกัน

ดังนั้น การแก้ไขปัญหาด้านการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลเพื่อจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในประเทศไทยนั้น จะต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติ การสร้างจิตสำนึก เพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักในเรื่องนี้ เมื่อทรัพยากรมนุษย์มีทัศนคติและความเข้าใจแล้วจึงจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศและท้องถิ่นเพื่อพร้อมที่จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและผู้พิการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลมิใช่เพียงแค่มิ

* บทความวิชาการเกี่ยวกับทัศนคติในงานออกแบบงานสถาปัตยกรรม ตามแนวความคิดการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Universal Design)

** ดร.สัญญาชัย สันติเวส, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, e-mail: sanchai@kku.ac.th (Asst. Prof. Sanchai Santiwes, Ph.D., Faculty of Architecture in Khon Kaen University.)

*** นิริวดี ทองป่อง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, e-mail: nitiwadee@kku.ac.th (Asst. Prof. Nitiwadee Tongpong, Faculty of Architecture in Khon Kaen University.)

เพื่อให้ตอบสนองต่อกลุ่มผู้พิการเท่านั้น แต่ยังเพื่อมีไว้รองรับทุกคน เพราะมันเป็นความจริงที่ว่า ทุกคนย่อมแก่ชราไปตามกาลเวลา และทุกคนมีสิทธิที่จะเกิดความพิการได้จากอุบัติเหตุที่ไม่คาดคิด การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล และการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษเหล่านี้จึงเป็นการออกแบบเพื่อตัวเราเองในอนาคต

คำสำคัญ : ทัศนคติ / การให้ลำดับความสำคัญ / การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล

Abstract

In Thailand, provision of facilities for the disabled based on Universal Design is considered new to people in general even though the concept has been introduced for a while. This has led to misconception about Universal Design. The major issues found are people's attitudes towards groups of individuals who need these special facilities such as the disabled, elderly, children, and differences in status such as gender and age also spawn varied mindsets. In other words, some people tend to see the facilitation as unnecessary or neglect its importance. Moreover, although some people tried to integrate the concept, they failed to manage it properly due to insufficient knowledge and understanding. Consequently, due to those misconceptions, there are not any special facilities in some public places, or the facilities are dysfunctional, difficult to use, or dangerous for the disabled and others who need them. The situation reflects a marked contrast between Thailand and some countries managing to use Universal Design successfully e.g. Singapore, Japan. The success in in those countries is generated from their citizens' disciplines, positive attitudes, and precise understanding of the need for special facilities. Especially, one of the keys to success is people's aware of appropriate priority, mutual respect, and equality.

Therefore, it is essential for people to adjust their attitudes and become conscious of the issue in order to build up understanding, raise awareness, and tackle the problems concerning Universal Design for the special facilities in Thailand. With positive attitudes and vigorous understanding of the concept, it is more likely to successfully drive the country towards both national and local development, which is a fundamental foundation before shifting to the society with ageing and disabled population. The concept of Universal Design not only accommodates the people with disabilities but also facilitates general population because it is undeniable that everybody is ageing and probable to experience disabilities caused by unexpected accident. Indeed, Universal Design and provision of special facilities are truly designed for everyone and our upcoming future.

Keyword (s) : Attitude / Priority / Universal Design

ความเป็นมาและปัญหา

บทความนี้ให้คำนิยามของ “Universal Design” คือ การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล ซึ่งปัจจุบันเป็นแนวความคิดในการออกแบบที่ถูกรับและผลักดันเป็นนโยบายระดับชาติโดยรัฐบาลเพื่อช่วยส่งเสริมภาครัฐสู่ Thailand 4.0 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564 ในยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ ตามตัวชี้วัดที่ 4.7 ผู้สูงอายุที่อาศัยในบ้านที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมเป็นร้อยละ 20 เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ 2.1.4 คนไทยมีสุขภาวะที่ดีขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560: 65-74) เพื่อให้พร้อมรองรับสังคมผู้สูงอายุ นอกจากนั้น ยังเน้นกลุ่มผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสอีกด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันของประชาชนและสังคม เมื่อทรัพยากรบุคคลมีความเสมอภาค เกิดกำลังใจและมีสุขภาวะที่ดีตามสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเดินทางและใช้งาน ก็จะทำให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

บทบาทของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลนั้น ในด้านสังคมและสาธารณะก็เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมกันในมนุษย์ ส่วนในด้านการออกแบบและการใช้สอยก็เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่ถูกออกแบบเหล่านั้นสามารถเกิดประโยชน์ครอบคลุมทุกกลุ่มให้ได้มากที่สุด หรือที่เรียกว่า การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกและสภาพแวดล้อมเพื่อทุกคน ได้แก่ ผู้พิการ ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย เด็ก สตรีมีครรภ์ เป็นต้น ในการเรียนการสอนเกี่ยวกับสาขาวิชาการออกแบบเพื่อการใช้สอยมักจะอ้างอิงผู้ใช้งานที่มีสัดส่วนและร่างกายตามปกติมาตรฐานหรือคนทั่วไป แต่ในแนวความคิดของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลจะมีการคำนึงผู้ใช้งานที่เพิ่มขึ้นและให้ครอบคลุมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น ผู้ออกแบบบางกลุ่มจะมองว่าเป็นปัญหาของกระบวนการออกแบบ จนเกิดเป็นทัศนคติเชิงลบ เช่น ความถี่ในการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นมีน้อยจึงถูกมองว่าไม่จำเป็นต้องมี การกำหนดทางลาดใช้พื้นที่มากทำให้สูญเสียพื้นที่ใช้สอย ลิฟท์เพื่อให้ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวมีราคาแพง เป็นต้น จนบางครั้งเกิดการพยายามหลีกเลี่ยงการกำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น หรือมิได้มีอยู่ในรายการออกแบบเลย แม้จะถูกกำหนดเป็นข้อกำหนดแต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนและปฏิบัติจริงไม่ได้ สาเหตุที่สำคัญที่จะต้องแก้ไขเป็นอันดับแรก นั่นคือ “ทัศนคติ” (Attitude)

วัตถุประสงค์ของบทความ

1) สะท้อนทัศนคติและความเข้าใจแก่ผู้อ่านที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ผู้พิการและลงพื้นที่สังเกตการณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในพื้นที่สาธารณะ

2) นำเสนอแนวความคิดของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลที่ควรจะต้องมีความตระหนักถึงความสำคัญของผู้พิการและกลุ่มอื่นที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล เพื่อให้เกิดการออกแบบที่เข้าใจพฤติกรรมของผู้ใช้และมีประสิทธิภาพอย่างจริงจัง

แนวความคิดของการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล

“Universal Design” มีการให้คำนิยามเป็นภาษาไทยมากมาย เช่น การออกแบบเพื่อทุกคน การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล การออกแบบอย่างเสมอภาค การออกแบบอารยสถาปัตย์ เป็นต้น หากแปลความหมายตรงไปตรงมา คือ การออกแบบที่เป็นสากล หรือการออกแบบที่มีผลกับคนทั้งโลก (แปลจากโปรแกรม My Dictionary 4.2 Pro ที่มีฐานข้อมูลคำศัพท์จาก DicHope โดย HopeStudio, Lexitron Dictionary โดย NECTEC และ Nontri Dictionary โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) ดังนั้น คำว่า “Universal Design” จึงไม่ได้เป็นเพียงการออกแบบเพื่อคนพิการหรือคนที่มีความบกพร่องทางด้านร่างกายหรือจิตใจเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงเด็ก ผู้ใหญ่ ทั้งเพศชายหรือหญิง ผู้ป่วย และคนชราด้วย ในแต่ละคนก็จะมีข้อจำกัดและปัญหาที่เป็นอุปสรรคไม่เหมือนกัน เป็นการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล ซึ่ง “Universal Design” เป็นแนวคิดในการออกแบบวัตถุหรือสิ่งของที่ใช้งาน งานออกแบบกราฟิก ป้ายบอกทาง บอร์ดแสดงแผนที่ สิ่งก่อสร้าง ทางเดิน และงานออกแบบสถาปัตยกรรมทั้งภายนอกและภายใน โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยและการใช้งานในหน่วยต่างๆ ที่ถูกออกแบบนั้นให้ครอบคลุมถึงผู้ใช้งานให้ได้มากที่สุด และสามารถใช้งานได้เต็มที่และเท่าเทียมกัน *“การออกแบบเพื่อคนทั้งมวลเป็นกระบวนการที่ช่วยและเสริมสร้างสุขภาพและพลานามัยที่ดีแก่ประชากรทุกกลุ่มให้มีประสิทธิภาพและการมีส่วนร่วมทางสังคม”* (Steinfeld, E., and Jordana L. Maisel, 2012: 29)

ดังนั้น ในคำนิยามของคำว่า “Universal Design” นั้น ไม่ว่าจะแปลเป็นภาษาไทยอย่างไร อาจจะไม่สามารถให้คำนิยามอย่างสั้น หรือให้มีความหมายที่ตรงกับคำในภาษาอังกฤษ แต่ไม่ว่าจะใช้คำนิยามภาษาไทยเป็นคำว่อะไรก็ตาม สิ่งที่มีความสำคัญที่สุด คือ ความเข้าใจในหลักการ แนวคิด และการนำไปใช้ในการออกแบบอย่างเป็น “Universal Design” นั่นเอง

การออกแบบเพื่อคนทั้งมวลเป็นการเพิ่มเกณฑ์ในการออกแบบ (Criteria Design) ให้มากขึ้นกว่าเดิมที่มีอยู่ เช่น การออกแบบป้ายแผนที่ให้มีระดับที่ต่ำกว่าระดับปกติของผู้ใช้งานทั่วไป เพื่อให้เด็ก หรือคนพิการที่นั่งเก้าอี้ล้อสามารถมองเห็นและอ่านได้ในระดับสายตา ในขณะที่คนปกติก็ยังสามารถมองเห็นและอ่านได้เหมือนเดิม แต่อาจจะต้องอ่านในระดับต่ำกว่าปกติเล็กน้อย หรือเรียกได้ว่าเป็นการกำหนดระดับสายตาในแบบแบ่งปันซึ่งกันและกัน การออกแบบทางเดินให้มีล้อคูปูนำทางสำหรับคนตาบอด (Blind Way Safety Rubber Tile) การสร้างทางลาด (Ramp) ขึ้นและลงในทางที่ต่างระดับกันเพื่อคนพิการที่นั่งเก้าอี้ล้อ (Wheel Chair) เป็นต้น โดยในการออกแบบที่เพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสิ่งที่เพิ่มความปลอดภัยต่างๆ เหล่านี้จะต้องกำหนดให้มีตลอดในพื้นที่นั้นๆ และจะต้องเต็มประสิทธิภาพครอบคลุมพื้นที่ที่ผู้ใช้งานสามารถเดินทางได้อย่างสะดวกและปลอดภัยอย่างแท้จริง ผู้ออกแบบจะต้องมีจิตอาสาและเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ มิใช่ออกแบบเพียงเพื่อให้มีในบางจุดเท่านั้น โดยสถาบัน The National Institute on Disability and Rehabilitation Research, U.S. Department of Education ได้สรุปหลักการออกแบบเพื่อทุกคน (Principle of Universal Design) เป็นการออกแบบผลิตภัณฑ์และสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สามารถใช้ได้กับทุกคนโดยครอบคลุมการใช้งานให้

ได้มากที่สุด มีหลักการในการออกแบบ 7 ประการ (Connell, Bettye Rose, and others, 1997) เพื่อเป็นข้อคำนึงในการออกแบบ ได้แก่ ใช้ได้อย่างเสมอภาค (Equitable Use) มีความยืดหยุ่นในการใช้งาน (Flexibility in Use) เข้าใจได้ง่าย (Simple and Intuitive Use) มีข้อมูลเพียงพอ (Perceptible Information) มีความทนทานต่อการใช้งานที่ผิดพลาดได้ (Tolerance for Error) ฝ่อแรง (Low Physical Effort) และมีขนาดพื้นที่เหมาะสมกับการเข้าถึง (Size and Space for Approach and Use)

ทัศนคติของคนทั่วไปกับการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล

“ทัศนคติ หมายถึง แนวความคิดเห็น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 395) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อสิ่งต่างๆ รวมทั้งตนเอง โดยมีเหตุผลและประสบการณ์ประกอบ

“ทัศนคติเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การแสดงออกที่เกิดจากประสบการณ์ หรือความรู้เดิมของแต่ละบุคคล ระดับความรู้สึก และพฤติกรรมที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อพบกับประสบการณ์ใหม่หรือความรู้ใหม่” (ณพัชร ประพันธ์พจน์ และ วิโรจน์ เจษฎาลักษณ์, 2559: 1228) จะเห็นได้ว่าทัศนคติเป็นตัวแปรสำคัญที่จะขึ้นความรู้สึก การรับรู้ และทำให้การแสดงออกเชิงพฤติกรรมของตนเอง อีกทั้งยังสามารถนำไปสู่อุปทานหมู่ของคนในสังคมได้อีกด้วย

“คนพิการ หมายความว่า บุคคลซึ่งมีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การได้ยิน การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านหนึ่งด้านใด เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป” (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2550, พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550, มาตรา 4) โดยการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต การจัดสวัสดิการการส่งเสริมและพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป มีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ด้วยการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการ

คำว่า “Universal Design” หากตีความหมายเชิงสังคมศาสตร์ว่า “การออกแบบอย่างเสมอภาค” นั้นหมายความว่า รูปแบบ สิ่งของ หรือวัตถุใดๆ ที่ถูกออกแบบและสร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เอื้อต่อการใช้งานแก่คนทุกคน ย่อมจะต้องไม่เจาะจงเฉพาะบางกลุ่ม แต่จะต้องสามารถให้ทุกกลุ่มใช้งานได้ไม่ว่าจะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษก็ตาม แต่ในสังคมไทยยังมีความเข้าใจที่แตกต่างกัน บางกลุ่มมีทัศนคติว่า คนทั่วไปห้ามใช้สิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในทุกกรณีและทุกสถานการณ์ แต่บางกลุ่มมีทัศนคติว่า คนทั่วไปก็สามารถใช้สิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษเหล่านั้นได้โดยไม่แปลกแยก แต่คนทั่วไปจะต้องหลีกเลี่ยงการใช้งานให้เมื่อมีกลุ่มผู้พิการเข้ามาใช้งาน หรือเรียกว่า การรู้จักให้ลำดับความสำคัญ (Priority) โดยผู้เขียนได้เคยเข้าร่วมกิจกรรมจำลองสภาพความพิการในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับคนพิการ” กับหน่วยงานศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก (APCD : Asia-Pacific Development Center on Disability) และได้มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้พิการที่เป็นวิทยากรและสังเกตผู้ใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมเพื่อคนทั้งมวล โดยจะขอยกเป็นประเด็นและกรณีศึกษาที่น่าสนใจ ดังนี้

“สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชรา หมายความว่า ส่วนของอาคารที่สร้างขึ้นและอุปกรณ์อันเป็นส่วนประกอบของอาคารที่ติดหรือตั้งอยู่ภายในและภายนอกอาคารเพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้อาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชรา ” (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2548, กฎกระทรวง : กำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชรา พ.ศ. 2548, ข้อที่ 2)

คนทั่วไปที่ไม่พิการมักมีความรู้สึกสงสารและแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้พิการ เนื่องจากสภาพทางร่างกายมีความบกพร่องหรือไม่สมบูรณ์ แต่ผู้พิการมิได้ต้องการความรู้สึกแปลกแยกด้วยความสงสารจากคนทั่วไป ในลักษณะนั้นแต่ต้องการความเข้าใจในสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษนั้นมีใช้มิได้เพียงให้ผู้พิการใช้งานเท่านั้น แต่คนทั่วไปก็สามารถใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษเหล่านั้นได้เช่นกัน

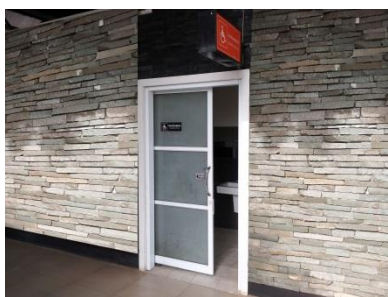
ภาพที่ 1 กิจกรรมจำลองสภาพความพิการในการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ “การจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับคนพิการ” กับศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก

ในกฎกระทรวงว่าด้วย สิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพและคนชรา พ.ศ. 2548 ได้มีข้อกำหนดในการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารเพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยให้มีความสมควรและปริมาณที่เหมาะสม แต่จะมีการบังคับให้มีการจัดการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพและคนชรา เช่น ห้องส้วมคนพิการ ที่จอดรถคนพิการ เป็นต้น ในอาคารสาธารณะหรือในบริเวณที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไป เช่น โรงพยาบาล อาคารที่ทำการของราชการ สถานศึกษา หอสมุด และพิพิธภัณฑ์สถานของรัฐ สถานีขนส่งมวลชน เป็นต้น ที่มีพื้นที่ส่วนของอาคารที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไปเกิน 300 ตารางเมตร และสำนักงาน โรงมหรสพ โรงแรม หอประชุม สนามกีฬา ศูนย์การค้า เป็นต้น ที่มีพื้นที่ส่วนของอาคารที่เปิดให้บริการแก่บุคคลทั่วไปเกิน 2,000 ตารางเมตร

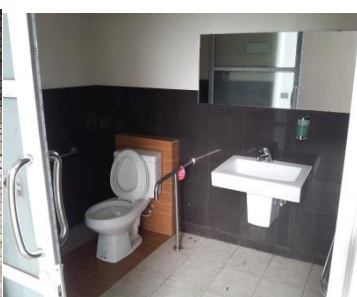
“การออกแบบห้องส้วมสำหรับผู้พิการจะต้องเป็นห้องที่แยกจากจำนวนห้องส้วมของคนทั่วไป อาจจะอยู่ในพื้นที่ภายในห้องส้วมชายและหญิง หรือแยกส่วนออกมาเป็นห้องส้วมสำหรับผู้พิการทั้งชายและหญิง 1 ห้องก็ได้ ห้องส้วมสำหรับผู้พิการจะต้องมีที่ว่างภายในกว้างพอเพื่อให้รถเข็นหรือเก้าอี้ล้อสามารถหมุนตัวกลับได้ซึ่งมีเส้นผ่านศูนย์กลางไม่น้อยกว่า 1.50 เมตร ประตูห้องส้วมจะต้องเป็นบานผลักออกหรือบานเลื่อนเพื่อไม่ให้วงเปิดของประตูเข้ามาในพื้นที่ห้องส้วม หากเป็นประตูบานเปิดจะต้องมีที่จับประตูเป็นราวยาวตามความกว้างของประตูเพื่อให้สามารถจับราวดึงประตูเข้ามาปิดได้ และจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ภายในห้องส้วม เช่น ราว

จับบริเวณอ่างล้างมือ โถปัสสาวะ และโถส้วม เพื่อช่วยจับพยุงตัวขณะลุกหรือนั่งได้” (ชูพงษ์ ทองคำสมุทร, 2557: 172)

ห้องส้วมสำหรับผู้พิการนั้น หลายคนเข้าใจไปว่าห้ามคนทั่วไปใช้งานโดยจะต้องมีเพียงผู้พิการและผู้สูงอายุใช้งานเท่านั้น ในความเป็นจริงแล้วคนทั่วไปก็สามารถเข้าไปใช้งานได้ แต่เมื่อมีผู้พิการกำลังจะใช้งาน คนทั่วไปจึงหลีกเลี่ยงให้ผู้พิการนั้นเข้าใช้ก่อน นอกจากจะถูกต้องหลักการและแนวคิดของ “Universal Design” และเป็นการแสดงถึงการไม่แบ่งแยก ความเสมอภาคและเท่าเทียมกันแล้ว การที่ห้องส้วมสำหรับผู้พิการถูกใช้งานอย่างเป็นปกตินั้นช่วยให้อุปกรณ์และสุขภัณฑ์ถูกใช้งานอย่างคุ้มค่า อีกทั้งคนทั่วไปยังสามารถช่วยแจ้งปัญหาเมื่อพบว่าภายในห้องน้ำมีการเสียหายอีกด้วย โดยข้อมูลนี้ผู้พิการทางการเคลื่อนไหวได้แสดงข้อคิดเห็นนี้แก่ผู้เขียน

1) ห้องน้ำที่ถูกแยกไว้สำหรับผู้พิการ และมีป้ายบอกอย่างเป็นทางการที่ดี

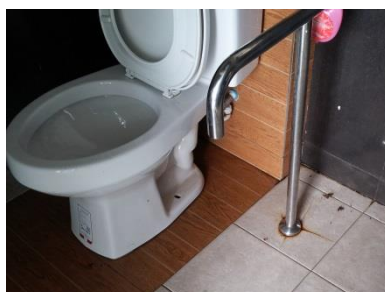
2) ห้องน้ำสำหรับผู้พิการที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครันและมีความกว้างเหมาะสม

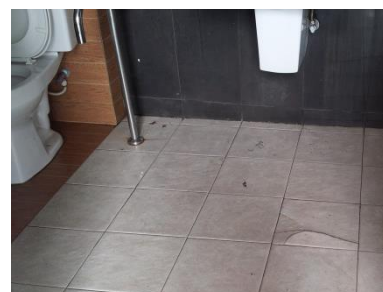
3) คนทั่วไปที่ไม่พิการก็สามารถเข้าไปใช้งานได้เหมือนห้องน้ำทั่วไป

4) เมื่อเข้าไปใช้งานจริงจึงพบว่าอุปกรณ์ต่างๆ เกิดการชำรุด เช่น ก๊อกน้ำหลวม

5) ราวจับทรงตัวเกิดสนิมและฐานรั่ว หากผู้พิการมาใช้งานจริงอาจเกิดการหลุดพังได้

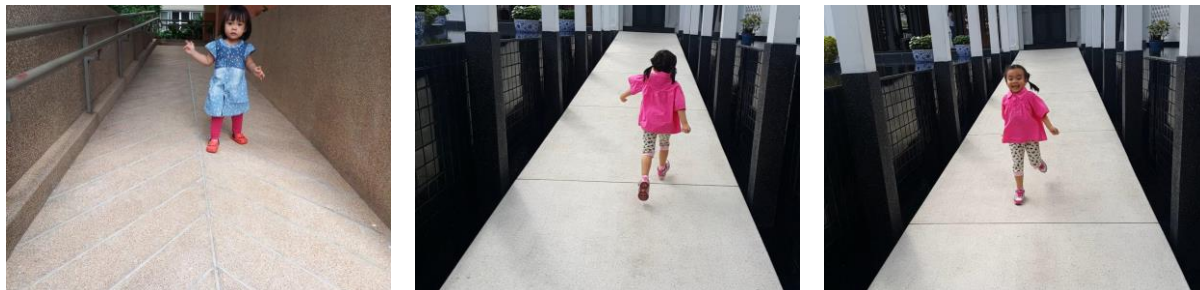
6) พบเห็นพื้นกระเบื้องห้องน้ำที่แตกร้าว ก็สามารถแจ้งผู้ดูแลมาซ่อมแซมให้สมบูรณ์ได้

ภาพที่ 2 คนทั่วไปสามารถเข้าไปใช้งานห้องน้ำสำหรับผู้พิการได้

ที่นั่งสำหรับผู้พิการและผู้สูงอายุก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นที่นั่งบนรถโดยสารหรือที่นั่งสำรองไว้ในพื้นที่สาธารณะก็ตาม คนทั่วไปก็สามารถใช้งานได้ แต่เมื่อมีผู้พิการหรือผู้สูงอายุผ่านหรือเข้ามาก็ควรจะลุกขึ้นให้ทางและที่นั่งแก่บุคคลเหล่านั้น ในขณะที่หลายคนมองว่าการที่คนทั่วไปใช้ที่นั่งสำรองเหล่านั้นถือว่าเป็นคนเห็นแก่ตัวและไม่มีมารยาททางสังคม

การออกแบบโดยคำนึงถึงหลักการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลไม่เพียงแค่ได้ประโยชน์แก่กลุ่มผู้พิการเท่านั้น แต่ยังได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่คนทั่วไปอีกด้วย เช่น การออกแบบประตูทางเข้าที่กว้างไม่

น้อยกว่า 90 เซนติเมตร นอกจากผู้นั่งเก้าอี้ล้อสามารถเข้าออกได้สะดวกแล้ว ยังช่วยให้การขนย้ายเครื่องเรือนขนาดใหญ่ผ่านประตูนั้นสะดวกอีกด้วย การออกแบบให้มีทางลาด 1 : 12 หรือ 1 : 15 สำหรับให้เก้าอี้ล้อขึ้นและลงสู่พื้นที่ต่างระดับได้แล้ว ยังสามารถช่วยให้ผู้สูงอายุและผู้ป่วยเข้าเพื่ออกขาหักก็สามารถเดินขึ้นลงได้ง่ายและปลอดภัยกว่าการใช้บันได นอกจากนี้ ทางลาดยังเป็นเครื่องเล่นให้แก่เด็กได้วิ่งขึ้นลงอย่างสนุกสนานอีกด้วย

ภาพที่ 3 เด็กเล็กกำลังเล่นทางลาดสัจจรสำหรับเก้าอี้ล้อ

อย่างไรก็ตาม กรณีของสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษบางอย่างจะต้องปฏิบัติตามกติกาอย่างเคร่งครัด เช่น การกำหนดให้มีที่จอดรถโดยให้แยกไว้ให้เฉพาะรถยนต์ที่มีผู้พิการ ซึ่งมีการคำนวณจากอัตราส่วนของปริมาณที่จอดรถ เช่น ถ้าจำนวนที่จอดรถตั้งแต่ 10 คัน แต่ไม่เกิน 50 คัน จะต้องมียุทธารถเฉพาะสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพและคนชราอย่างน้อย 1 คัน เป็นต้น รถยนต์ที่ไม่มีผู้โดยสารเป็นผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชรานั้นโดยมารยาทที่ดีแล้วจะต้องไม่ใช่ที่จอดรถสำหรับผู้พิการนี้

จากที่ได้ยกตัวอย่างเป็นกรณีศึกษามาข้างต้น ผู้เขียนได้นำเสนอข้อมูลและการตีความกฎกระทรวงเพียงบางส่วนเพื่อนำมายกตัวอย่างและเปรียบเทียบเท่านั้น ซึ่งสามารถศึกษาข้อกฎหมายและรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และกฎกระทรวงฉบับต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

สรุปท้ายบทความ

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นในบทความวิชาการนี้สามารถสรุปประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลที่ได้การสัมผัสจากผู้พิการและสังเกตการณ์พฤติกรรมการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในพื้นที่สาธารณะ โดยมีแนวทางที่สะท้อนถึงการออกแบบเพื่อคนทั้งมวล (Universal Design) นั้น มิใช่เป็นการออกแบบสำหรับผู้พิการและผู้สูงอายุเท่านั้น แต่ควรจะเป็นการปลูกฝัง “ทัศนคติ” (Attitude) ในเรื่องของ “การให้ความสำคัญ” (Priority) ของคนไทย เช่น การจัดที่นั่งบริเวณพิเศษสำหรับบุคคลที่มีความต้องการพิเศษ ซึ่งในเวลาปกติคนทั่วไปก็สามารถใช้งานได้ แต่ถ้ามีบุคคลที่ต้องการพิเศษเข้ามา เราจะต้องสละที่นั่งหรือเก้าอี้ให้บุคคลนั้น เป็นต้น หากเริ่มต้นที่จิตสำนึก การตระหนัก การให้ความสำคัญ ก่อให้เกิดทัศนคติที่ดีอย่างเข้าใจ จึงจะนำไปสู่การพัฒนาตามแนวคิดของการออกแบบงานสถาปัตยกรรมเพื่อคนทั้งมวลที่ดีได้อย่างจริงจังและมีประสิทธิภาพ

1) ทัศนคติ หรือแนวความคิดที่แตกต่างกันเกี่ยวกับการใช้งานสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษ เช่น คนทั่วไปห้ามใช้งาน หากคนทั่วไปใช้งานจะมีความผิดเชิงสังคม อาจถูกประณาม แต่ในความเป็นจริงนั้น หากเรา

ต้องการให้มันเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนทั้งมวลหรือทุกคน คนทั่วไปและคนพิการย่อมสามารถใช้งานร่วมกันได้โดยไม่แบ่งแยก แต่ในขณะที่มีคนพิการเข้ามาใช้งาน คนทั่วไปนั้นจะต้องหลบเพื่อให้ทางแก่คนพิการนั้น เช่น ที่นั่งสำหรับคนพิการ ห้องน้ำสำหรับคนพิการ เป็นต้น หรือเรียกว่า “การรู้จักให้ลำดับความสำคัญ” แก่คนในสังคม

2) สิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษในพื้นที่สาธารณะบางแห่งใช้งานไม่ได้หรือใช้ลำบาก ทั้งจากการออกแบบที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม หรือมีความเสียหายแล้วไม่มีการซ่อมแซมดูแลรักษาให้พร้อมใช้งาน

3) การไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาปนิก ไม่ได้กำหนดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการออกแบบอาคารตั้งแต่แรก ผู้บริหารหรือกรรมการหรือเจ้าของโครงการไม่ให้ความสำคัญจึงให้ตัดรายการสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อลดงบประมาณ ผู้รับเหมาหรือผู้ควบคุมงานก่อสร้างทำการก่อสร้างตามแบบแม้จะพบว่าสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นไม่ถูกต้องเหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับหน้างานหรือพื้นที่ก่อสร้างแต่ก็ไม่รายงานผู้เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขให้ถูกต้องโดยก่อสร้างให้แล้วเสร็จไป เป็นต้น กรณีที่ยกตัวอย่างมานั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการที่ทำให้สิ่งอำนวยความสะดวกพิเศษไม่มีหรือไม่ถูกต้อง ทำให้ไม่สามารถเกิดแนวคิดการออกแบบเพื่อคนทั้งมวลที่สมบูรณ์ได้

“Universal Design มีแนวคิดที่สำคัญ คือ สะดวก ปลอดภัย เป็นธรรมทั่วถึงและเท่าเทียมสำหรับคนทุกเพศทุกวัย ทุกสภาพร่างกาย ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันและในสถานที่ต่างๆ เป็นการก่อสร้างสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อคนทุกเพศ ทุกกลุ่ม ทุกวัยและทุกสภาพร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นคนปกติ ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ป่วยพักฟื้น สตรีมีครรภ์ เด็ก ซึ่งเป็นแนวคิดที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ส่วนรวม การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากมาย แต่ก็ยังมีความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่ไม่ปกติ คนพิการ ผู้สูงอายุ การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุและคนพิการ มีผลกระทบต่อภาวะทางเศรษฐกิจ การจ้างงาน การจัดสรรทรัพยากรทางสุขภาพและสังคม และการบริหารประเทศ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ” (พรวิฑู ไคว์คชาภรณ์, 2557: 24)

การออกแบบเพื่อคนทั้งมวล เป็นแนวความคิดในการออกแบบที่มีการคำนึงถึงผู้ใช้งานที่หลากหลาย ทั้งคนทั่วไป เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้ชายหรือผู้หญิง คนพิการหรือทุพพลภาพ และคนชรา โดยออกแบบให้สามารถใช้งานได้ครอบคลุมผู้ใช้ให้ได้มากที่สุดตามความเหมาะสม โดย “Universal Design” ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่บุคคลที่ไม่สัดส่วนแตกต่างจากความปกติทั่วไป ได้แก่ เด็กที่ตัวเล็ก คนตัวเตี้ย ผู้ป่วย คนชราหลังค่อมและเดินได้ลำบากหรือช้า และผู้พิการหรือทุพพลภาพ เพราะว่าคุณค่าเหล่านี้จะมีข้อจำกัดของสัดส่วนมนุษย์ (Human Scale) หรือหลักการยศาสตร์ (Ergonomics) ที่แตกต่างหรือผิดแปลกไปจากมาตรฐานของคนที่มีร่างกายสมบูรณ์หรือปกติ สถาปนิกหรือนักออกแบบจะต้องมีจิตอาสา มีความเข้าใจถึงผู้ใช้ และมีการออกแบบที่ครอบคลุมและสมบูรณ์ เช่น ผู้พิการนั่งเก้าอี้ล้อจะสามารถเข้าถึงส่วนใดของอาคารได้บ้าง ทางสัญจรนั้นก็จะต้องมีทางลาดอย่างน้อย 1 : 12 เชื่อมถึงทางที่ต่างระดับ หรือทางลาด 1 : 15 จะยิ่งอำนวยความสะดวกให้ผู้ใช้อ้อล้อสามารถสัญจรด้วยตนเองได้ง่ายยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากจะต้องเข้าถึงชั้นบนที่ไม่สามารถออกแบบหรือจัดวางตำแหน่งของทางลาดได้ก็จะต้องกำหนดให้มีลิฟท์สัญจรในแนวดิ่งได้ การออกแบบป้ายห้องน้ำและป้ายบอกชื่อห้องต่างๆ อาจจะทำให้มีตัวอักษรเบรลล์แบบนูน-ต่ำเพื่อช่วยให้คนตาบอดสามารถรับรู้ได้ในขณะที่ป้ายเหล่านั้นไม่ได้สูญเสียความสวยงามหรือข้อมูลสื่อสารแก่ผู้อ่านที่เป็นคนทั่วไปเลย ป้ายแผนที่เส้นทางหนีไฟก็อาจจะทำให้เป็นภาพนูนต่ำด้วยเช่นกัน

เป็นต้น การลงทุนงบประมาณในการออกแบบและก่อสร้างอาคารในเรื่องของ “Universal Design” นี้ถือได้ว่าเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า ได้รับคุณประโยชน์อันดีและคุณค่าทางจิตใจอีกด้วย

การออกแบบเพื่อคนทั้งมวลเป็นแนวความคิดที่จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของผู้พิการและกลุ่มอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การออกแบบเข้าถึงและเข้าใจพฤติกรรมของผู้ใช้งานและเกิดประสิทธิภาพอย่างจริงจัง เพราะว่า “Universal Design” มิใช่เพียงการออกแบบเพื่อคนอื่นในสังคมเท่านั้น แต่มันเป็นการออกแบบเพื่อตัวคุณเองและครอบครัวที่คุณรักด้วย หากสักวันหนึ่งตัวเราเองเกิดอุบัติเหตุกลายเป็นผู้พิการ เราก็จะมีความจำเป็นต้องใช้สิ่งอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยเหล่านี้เช่นกัน หรือแม้แต่คนที่เรารักและห่วงใย เช่น ลูกที่เป็นเด็กตัวเล็ก หรือคุณพ่อที่เป็นคนชราเดินได้ช้าและลำบาก ในความเห็นของผู้เขียนนั้น คนที่มีร่างกายส่วนหนึ่งมีความบกพร่องมาตั้งแต่กำเนิดนั้นไม่น่าจะถือว่าเป็นคนพิการ เพราะเขาไม่สามารถรับรู้ได้ว่าอวัยวะที่บกพร่องนั้นเคลื่อนไหวอย่างไร อย่างเช่น มนุษย์ที่เกิดมาไม่มีปีกแล้วบินไม่ได้เหมือนนกถือว่ามนุษย์พิการหรือไม่ มนุษย์เรายังไม่สามารถรับรู้ได้ว่าการมีปีกมันควบคุมการเคลื่อนไหวอย่างไรนั่นเอง แต่ถ้าหากว่าคนที่เกิดมามีร่างกายที่ปกติสามารถเดินได้แต่เกิดอุบัติเหตุแล้วทำให้เดินไม่ได้ นั่นถึงจะเรียกได้ว่าเป็นคนพิการ เพราะเขาเคยเดินได้มาก่อนแต่ต้องมาสูญเสียความสามารถนั้นจากอุบัติเหตุ แนวความคิดดังกล่าวของผู้เขียนนี้เป็นเพียงมุมมองและทัศนคติที่มีต่อผู้พิการตั้งแต่กำเนิดและภายหลัง ซึ่งผู้เขียนเคยได้รับฟังบรรยายจากผู้พิการนั่งเก้าอี้ล้อท่านหนึ่งกล่าวว่า คนพิการไม่ต้องการให้คนปกติมองพวกเขาด้วยความสงสาร หรือเป็นคนแปลกประหลาด แต่อยากให้มองว่าพวกเขาคือเป็นคนปกติทั่วไปในสังคมเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- แฉล้ม แยมเอี่ยม, ผู้แปล. (2531). **การฟื้นฟูสมรรถภาพของคนตาบอดในชนบทและการฝึกผู้สอนคนตาบอดในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ดอนบอสโกการพิมพ์.
- ชูพงษ์ ทองคำสมุทร. (2557). **ภาวะโลกร้อนกับการออกแบบสถาปัตยกรรมยั่งยืน**. ขอนแก่น: สำนักนวัตกรรมการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ณพัชร ประพันธ์พจน์ และ วิโรจน์ เกษภูลักษ์. (2559). **การมีส่วนร่วมในกิจกรรมรับผิดชอบต่อสังคมของพนักงานบริษัท ยูนิลีเวอร์ ไทยโฮลดิ้ง จำกัด**. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, ปีที่ 9, ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2559): 1224-1241.
- พรวิฑู ใคว์ชาภรณ์. (2557). **อารยสถาปัตย์ (Universal Design)**. เข้าถึงเมื่อ 6 พฤษภาคม 2560. เข้าถึงได้จาก http://library.senate.go.th/document/Ext8864/8864876_0002.PDF
- พิทักษ์ ศิริวงศ์ และ ปัทมอร เสี่ยงแดง. (2554). **การท่องเที่ยวของผู้พิการทางการเคลื่อนไหวในสังคมไทย**. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal, ปีที่ 4, ฉบับที่ 2, (กันยายน-ธันวาคม 2554): 221-228.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ศูนย์พัฒนาและฝึกอบรมคนพิการแห่งเอเชียและแปซิฟิก. (2549). **การอบรมสัมมนาและปฏิบัติการจำลองสภาพความพิการ**. APCD : Asia-Pacific Development Center on Disability.

สำนักงานคณะกรรมการการกฤษฎีกา (2548). กฎกระทรวง : กำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกในอาคารสำหรับผู้พิการหรือทุพพลภาพ และคนชรา พ.ศ. 2548. พระราชบัญญัติความคุ้มครองอาคาร พ.ศ. 2522.

_____. (2550). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ

พ.ศ. 2550.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564.

สมาคมสถาปนิกสยาม. (2557). ข้อเสนอแนะการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับทุกคน.

สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.

Connell, Bettye Rose, and others. (1997). *The 7 Principles of Universal Design*. Accessed July 27, 2017. Available from https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciplestext.htm

Preiser, Wolfgang F.E., and Elaine Ostroff. (2001). *Universal Design Handbook*. New York: McGraw-Hill.

Steinfeld, E., and Jordana L. Maisel. (2012). *Universal Design*. New Jersey: John Wiley & Sons.